

авторів-дописувачів тощо [1, с. 8]. Перекладав, що особливо цінно, з оригіналу! Німецькою володів чудово. Генріх Гейне був одним з улюблених поетів, тому так уважно ставився до його поезії Степан Онисимович. У зошиті Степана Павленка ці тексти розміщені поруч з оригіналами. «Мій двійнику у місячному сяйві!..»: розділ перекладів не випадково названий цим рядком із Гейне. Адже перегуків із німецьким поетом чимало можна знайти в любовній ліриці самого автора [1, с. 10].

*... І не тужив би вітер у діброві,
І синьо так фіалка не цвіла б ...
Якби на світі не було любові,
Мене ти розлюбити не змогла б.*

(«Чи є любов на цьому грішнім світі...») [1, с. 10].

Дикі, але по-своєму привабливі й п'янки вогники шипшини перетворюються в пишні гібридні троянди, коли доходить до розділу перекладів. Узагалі, переклади Степана Павленка – окрема, ще одна дуже цікава грань його таланту [1, с. 8]. Автор свого часу писав про себе, що він не знав, як би жив без слова. І це не гучна фраза. Степан Павленко був справжнім лицарем рідного слова. У всіх його творах відчувається аура добра.

У перспективі – дослідження проблематики прозових творів збірки Степана Павленка «Вічність така коротка».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Павленко С. О. Вічність така коротка: Поезія. Проза. Сатира. Переклади. Умань: АЛМІ, 2017. 304 с.

Стаття надійшла 14.09.2017 року

УДК 821.161.2.0(0.053.2)

Оксана Зелінська
(Умань, Україна)
e-mail: zelinska67@ukr.net

МОВНІ ЗАСОБИ ЗМАЛЮВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Змалювання дітей знаходить широке художнє втілення у творах українських письменників. Найважливішим мовним засобом їх зображення є лексика на позначення дітей, що об'єднує кілька тематичних груп: загальні найменування дітей, найменування за віковою ознакою, найменування за біологічною статтю, родинними

зв'язками. У художніх текстах для номінації дітей активно побутують назви в переносному значенні.

Одним із найбільш вагомих засобів мови в зображенні дитини, вияву до неї ніжних почуттів є лексика зі зменшувально-пестливим значенням. У зменшувальних формах уживають власні імена дітей, лексеми на позначення елементів зовнішності, одягу, речей, світу, що оточує дитину.

Естетична функція зменшувально-пестливих назв полягає в тому, що вони надають художнім текстам емоційної наснаженості, викликають замилювання героями творів, створюють відповідне емоційне тло. Художні тексти засвідчують, що діти в людському сприйнятті завжди мають позитивну аксіологічну оцінку, вони є засобом утілення категорії добра, уособленням людського щастя, виразниками ідеалу про гармонійне життя.

Ключові слова: художній дискурс, образ дитини, зменшувально-пестлива лексика, лексика на позначення дітей, портретна характеристика, символічне значення образу дитини.

Zelinska O. Linguistic means of depicting children in the Ukrainian artistic discourse.

Изображение детей находит широкое воплощение в произведениях украинских писателей. Важным средством их изображения есть лексическая группа наименований детей, которая включает общие наименования детей, наименования по возрастному признаку, наименования по половому признаку, родственным отношениям. В художественных произведениях активно используются слова в переносном значении для наименования детей. Важнейшим языковым средством изображения ребенка и выражения нежных чувств к нему стаёт уменьшительно-ласкательная лексика. В уменьшительных формах употребляются собственные имена детей, лексемы, обозначающие детали внешности, одежду, вещей и внешней обстановки, окружающей ребенка. Эстетическая функция уменьшительных наименований проявляется в том, что они придают текстам соответствующий эмоциональный фон.

Художественные тексты свидетельствуют о том, что дети всегда имеют позитивную оценку, воплощают идеал человеческого счастья, категорию добра и символизируют жизнь, исполненную гармонии.

Ключевые слова: художественный дискурс, образ ребенка, уменьшительно-ласкательная лексика, лексика, обозначающая детей, портретная характеристика, символическое значение образа ребенка.

Zelinska O. Linguistic means of depicting children in the Ukrainian artistic discourse.

Description of children is widely applied in the works of Ukrainian writers. The most important means of their description is the vocabulary to denote children, which includes several thematic groups: general names of children, names according to age indication, names according to biological gender, family ties.

Names in figurative meaning are actively used in artistic texts to denote children.

One of the most valid means of depicting a child, of expressing affectionate feelings to him/her is the vocabulary with diminutive-gentle meanings. Children's proper names function in diminutive forms. They can be used in the contexts which reproduce the situation of monolog and dialog speech. In these cases names are used in vocative in an addressing sentence structure, or they are used in narrative contexts. Lexical units with diminutive

meanings serve as a means of describing a child's portrait characteristics, things and the world which surrounds him/her.

An aesthetic function of diminutive-gentle names consists in adding emotional inspiration to artistic texts; they evoke admiration of literary heroes, and create proper emotional background. Children are associated with such concepts as sincerity, innocence, used in a comparison structure; lexemes used to denote them serve as the expression of positive characteristics of man.

Artistic texts prove that children always have a positive axiological estimation in human perception. They are the embodiment of such category as good. Also children become the personification and criterion of such concept as human happiness, the expression of an ideal of a harmonious life.

Keywords: *artistic discourse, image of a child, diminutive-gentle vocabulary, lexis to denote children, portrait characteristics, symbolic meaning of a child's image.*

У лінгвоукраїністиці докладно описано назви дітей у системно-структурному аспекті, де проаналізовано специфіку їхнього творення (В. І. Матвеев та ін.), встановлено словотвірні моделі в діахронному розрізі (О. В. Кровицька та ін.), з'ясовано особливості внутрішньої форми (Т. К. Черторизька, Л. О. Родніна), здійснено компаративний аналіз порівняно з російською, англійською мовами (В. І. Матвеев та ін.), вивчено функціонування в художніх дискурсах (А. О. Пікалова, О. Р. Сколодра та ін.). Назви на позначення дітей були предметом вивчення у структурі концепту. В. В. Калько проаналізувала особливості мовної репрезентації концепту *дити* в українських пареміях, виявила основні закономірності його вербалізації, розглянула стереотипне сприйняття дитини та систему оцінних домінант, пов'язаних із народженням, вихованням, ставленням до батьків тощо [4]. Н. П. Ковальчук аналізувала концепти *дитина* і *дитинство* у творчості Варвари Чередниченко. Увагу приділено проблемі дитячого психологізму, з'ясовано принципи зображення характерів дітей, розкрито особливості художнього змалювання їхнього світу [5]. О. М. Гурова з'ясовувала особливості семантики слів *дитя*, *дитина* в контексті народних уявлень про стратифікацію вікових періодів життя людини; простежила словотвірну продуктивність коренів *-дит-/-діт-*; звертала увагу на оцінний потенціал утворених словоформ; виявила й розглянула відбиття в семантиці лексеми *дитя* її первісного значеннєвого потенціалу [3]. В. Д. Семиряк аналізує назви на позначення дитини в українській літературній та розмовній мові, розкриває їхню внутрішню форму, аналізує як засіб вираження національної самобутності в мовному членуванні світу і переконує, що особливість способу номінації дитини за віком полягає в називанні характерної для певного періоду її розвитку дій [8]. Специфіка номінації дітей подана в багатьох етнолінгвістичних дослідженнях, у працях діалектологів спостерігаємо пошуки

мотиваційних основ лексичних одиниць, що номінують дитину в родильному обряді [1; 2; 9–13] тощо. Предметом опису в цій статті стали мовні засоби змалювання дітей в українських художніх текстах, завдання дослідження – виявити лексичні засоби номінації дітей у художніх текстах; визначити мовні засоби змалювання дитини та її світосприйняття; встановити, які ідеї втілює образ дитини в художньому тексті. Матеріалом цього дослідження слугували твори українських письменників різних періодів: Т. Шевченка, Л. Глібова, І. Франка, Лесі Українки, Панаса Мирного, А. Тесленка, М. Коцюбинського, У. Самчука, В. Короліва-Старого, О. Довженка, М. Стельмаха, М. Матіос.

Головною одиницею, вживаною на позначення осіб дитячого віку, є лексема *діти* – непохідна назва (ЕСУМ, II, с. 93), відома всім слов'янським мовам. Від цієї лексеми в українській мові утворилося розгалужене словотвірне гніздо, більшість лексичних одиниць якого стилістично марковані. У цій групі виокремлюються семантичні групи лексики, які об'єднують загальні найменування дітей, позначають дітей за статтю, лексеми в переносному значенні, якими називають дітей, лексеми, які містять у семантичній структурі, крім значення 'дитина', інші семи. Частина похідних іменників зареєстрована у «Словнику української мови» з ремаркою *зменшено-пестливе*. Майже всі назви дітей, зареєстровані у словнику, побутують у творах художньої літератури.

Загальні назви на позначення дітей. Передусім розглянемо загальні назви на позначення дітей у художніх творах. У художніх текстах виявлено назви: *дитя, діти, дитина, дитяточко, дівора, дитиська, дівваки*: *А от ти колись мені розказувала про тих маленьких діточок* (Леся Українка); *Не довго думавши, давай до себе діввору скликати* (І. Франко); *Так що малії дівваки, обдерті, босі, залюбки, до нього йшли мов овечки, до пійла в час літньої спраги* (І. Франко); *Мати таке маленьке-маленьке дитяточко, знати, що воно моє, могти його пестити і тулити до себе, – що за щастя!* (І. Франко); *Але хіба та діввора всидить вам дома. Поки вештається отут десь близько мати, доти й вони тут – майже, як ті курчата біля квочки, жебонять. Але варто матері бодай на хвильку відвинутися, чи то на річку сорочку виколотити, чи то до млина, чи на ярмарок, як і дитиська обоє одразу кудись котяться і хто знає куди* (У. Самчук).

Лексичні одиниці, безпосередньо мотивовані віковою ознакою. Узагальненими назвами малих дітей є похідні з коренем *мал-*: *маля, малюк, маленя, малеча, мала, малий*: *Така малеча, тільки-но відлучена від маминих грудей, а вже вдалась до крадіжок і розбою* (І. Франко); *Вигляд цих бідних хлоп'ят із буханцями арештантського хліба під пахвами, посинілих від холоду, мокрих і напівголих, розбудив у його серці жаль або*

швидше страшну думку: хто знає, може, й моїм маленяткам така доля вгорі писана? (І. Франко).

Лексичні одиниці, що позначають дітей за біологічною статтю. У цій мікрогрупі засвідчено спеціальні назви на позначення хлопчиків і дівчаток.

У художніх текстах на позначення дітей осіб чоловічої статі побутує низка найменувань словотвірного гнізда кореня **хлоп-**: *хлопчик, хлоп'ятко, хлоп'я, хлопчина, хлопчисько*: *У невеличкій кімнаті лежить на ліжку слабий хлопчик* (Леся Українка); *Спи, моє любе хлоп'ятко! Чи бач, хлоп'ята, дарма каші не їли* (І. Франко); *Я бачу себе маленьким п'ятилітнім хлопчиною посеред цілої юрми таких самих крикливих, веселих, як і я сільських хлоп'ят* (І. Франко); *Стефко хлопчисько, в якого вже сіявся вус* (І. Франко). На позначення дитини жіночої статі засвідчено лексеми *дівчинка, дівчинонька, дівчинятко, дівонька*: *Добрый ранок, дівчинятко. Ти чия? – здивувалася мати* (М. Стельмах); *Миколка, Прокопів хлопчик, такий школярик гарнесенький був: сумирненький, соромливенький, млявенький, як дівчинка* (А. Тесленко); *А дівчинонька Мар'яна щовечора і щорана мене поливає, поле, доглядає* (Леся Українка); *Діти наші квітоньки, хлопчики і дівоньки, нам гуртом співають* (Л. Глібов).

Назви дітей за родинними стосунками. Відтворюючи реалії життя, письменники зображають дітей, яких у творах номінують за родинною ознакою: *синок, синочок, сестриця, братик, доня, доньця*. Ця група є кількісно обмеженою, спостерігаємо, що ці назви переважно вживаються у зменшено-пестливих формах: *Павлусю, куди ти так дивишся? – спитала мама хлопчика, бо то ж мама сиділа й гляділа свого слабого сінка* (Леся Українка); *Ох, сестрице, скільки нас погинуло, любий світ покинуло ... Мар'яна, вона походить між квітками, а за нею ходить її братик, білоголовий хлопчина, і носить збан з водою. Мар'яна показує йому, де поливати, а він поливає* (Леся Українка); *Що ти робиш, доню? – поспитала мати* (М. Коцюбинський); *Видиш, доньцю, ти зле зробила, що сама собі пошкодила ручку* (М. Матіос); *Моя дитиночко рідна! Мій синочку коханий! Краще так забавлятися, ніж підеш куди не знать за чим! – нагадала знову Катря* (Панас Мирний); *Синку? Тато сказали: синку? Від цього приємно, тепло Володькові. Він просто щасливий* (У. Самчук).

Лексика на позначення дітей у переносному значенні. Специфікою художніх текстів для дітей є те, що письменники, відтворюючи живе мовлення, фіксують чимало лексичних одиниць, якими пестливо називають дітей. У цій ролі виступають **назви птахів**, ужитих у формах із суфіксами зменшеності: *пташка, голубчик, перепілочка, ластів'ятко, соловейко*, напр.: *Рости, рости, моя пташко, Мій маковий цвіте*

(Т. Шевченко); *Що з тобою, дитино? Не плач, **перепілочко!** Мати твоя, дасть бог, одужас, а жито ми вижнемо, не дамо вам згинути з голоду* (М. Коцюбинський); *Не ходи, мій голубчику! Ти ж в мене слухняний, послухайся мене: не ходи!* – І почала голубити Пилипка (Панас Мирний); *Терпи, Іванко, просила дитину, з очей якої бризкали сльози як молоді горохи, терпи, моє ластів'ятко* (М. Матіос); *Ой сини мої, сини! Дітки мої, соловейки!.. Потім він називав нас **орлятами**, а вже мати соловейками* (О. Довженко); *назви рослин: квіточка: Ну, не плач же, квіточко!* (М. Коцюбинський).

Утіленням найніжніших почуттів до дитини є номінація їх лексемою янгол / ангел, ангелятко: *Ось спить дитя, **невинний ангел** чистий, смієсь у сні – се ангел з ним іграє* (І. Франко); *А дивлюсь не надивлюся на ангелятко, на маленьке, про світ, про горе забула* (І. Франко); *Так що не думай, янголе, звертався лише до Іванки, як на небо по драбині вибратися. Прийде час – драбина сама ся спустить по тебе* (М. Матіос). Ця лексема слугує і об'єктом порівнянь дітей: *А жонатий і має двоє діточок, як ангеляточок* (Т. Шевченко); *Дитя було таке гарне, як янгол, аж тепер я почала думати над своєю будучиною і над будучиною своєї донечки* (І. Франко).

Одним із найбільш вагомих засобів мови в зображенні дитини, вияву до неї ніжних почуттів є лексика зі зменшувально-пестливим значенням. Змальовуючи дітей, світ, що їх оточує, письменники використовують значний арсенал демінутивної лексики.

Передусім зазначимо, що зазвичай у зменшувальних формах функціонують *власні імена дітей*. Вони можуть уживатися в контекстах, що відтворюють ситуацію монологічного чи діалогічного мовлення. У таких випадках імена вжито у кличному відмінку у структурі речень зі звертаннями: *Ні, **Павлуся**, вже пізно ті казки казати* (Леся Українка). Імена в пестливих формах засвідчено також у наративних контекстах: *Моя любя **Мар'яночка** краща мені, як сестричка, – як на неї подивлюся, мов до сонечка всміхнуся. **Івась** не хотів було дати збанка, але Мар'яна таки полила сама свою дорогу квітку* (Леся Українка); *Ну, що? – привітався **Гаврилко**, підходячи до **Дмитрика*** (М. Коцюбинський); ***Василькові** було літ дванадцять. Він був найстарший у сім'ї. **Василько** м'яв мак і все поглядав то на двох сестричок, що гралися з котом, то на батька, що сидів на полу, схиливши голову* (М. Коцюбинський); *А тепер обом лихо: **Андрійкові** лихо – пальчик болить, а матері друге – **Андрійко** нездужа!* (Панас Мирний); *Одно тільки: невеличка **Катруся**, бавлячись з індічатками, сама себе забавляла, спершу злякався трохи, потім же бачить, що то щось зовсім не страшне, – таке маленьке, немов якась дівчинка малесенька; от він і нічого, перестав боятися* (Леся Українка).

Портретна характеристика. Змальовуючи дітей, письменники вдаються до портретної характеристики, зображуючи деталі обличчя, а також інші частини тіла, послуговуючись соматизмами. У переважній більшості випадків деталі портрету і частин тіла номіновано демінутивною лексиною: *личенько, щіщкі, оченята, очиці, рученята, пальчик, нігтик, ручки, ноженята, головонька, устонька, носик, зубки: Лежить він, не спить, дивиться, широко розкривши оченята, на вікно (Леся Українка); В рученятах у дівчинки довге стебло, квітка білої лелії, і пахне вона на всю хату (Леся Українка); От Лелія взяла його в ручку, притулила до себе і швиденько вилетіла з хати в садок. Раптом всі лелії захитались і заговорили, з кожної квітки виглянуло бліденьке личко ельфа (Леся Українка); Темненької ночі ми до сну охочі, головоньки схилимо біленькі, – очиці ясні, кучері довгі, сріблясті, сама в білій прозорій шаті, на голівці малесенька золота коронка, ще й крильцята (Леся Українка); На чужому полі ніжки натомила, на чужій роботі ручки натрудила, на чужих городах цілий день полола, бур'яном колючим руки поколола (Леся Українка); Любо було глянути на її дрібненькі, запечені на сонці рученята, що жваво бігали від одної роботи до другої. Смугляве личенько розчервонілося, повні вуста розтулилися, – вся увага її Харитя постерегла їх, знов нагадала недужу, бідну маму і, схиливши русяву головку, взялась до роботи. Враз Харитя почула, що сльози душать її. Зразу якось дуже жаль стало їй слабій матері, дуже заболів той пальчик, що втяла серпом, Василько глянув на свіжий пеньок, і дві сльозини скотились йому по щічках (М. Коцюбинський); Помацала його ще раз за голову, за ті червоні вуха, щічки й пішла варити на припічку липовий цвіт (В. Королів-Старий); Вкусив бідного за пальчик, аж ногтик побілів, пучка опухла (Панас Мирний); В його малій голівоньці гвіздком стриміла думка: от хоч би що, а піти посипати! (Панас Мирний); Він усміхався до неї і рожевим своїм личеньком, і ясними оченятами, і білими, мов жорновки, зубенятами (Панас Мирний); Поки Харитя говорила ті слова, в біленькій голівці її промайнула думка: як то нема кому жати (М. Коцюбинський); Але торік вона була ще маленька, маленькими рученятами не могла вдержати серпа, а тепер вона вже виросла, набралася сили і руки побільшали. т що вона зробить: піде до хрещеного батька, обійме його рученьками за шию і скаже: «Тату мій любий та милий! Я вже вам бавитиму маленького Андрійка, буду йому за няньку, тільки звезіть наш хліб та складіть у стодолу!» Срібний промінь місячний тихо сяє на білій голівці дівчинки, всміхається до нових червоних кісників, гуляє по смуглявому видочку та по білих дрібненьких зубках, що виглядають з-за розтулених повних уст. За хвилину надбігла Марійка, так замотана здоровою хусткою, що самий гострий червоний носик визирав на світ Божий, мов рознюхуючи, чи нема де чого цікавого*

(М. Коцюбинський); *Володько закриває очі, знаходить теплу, шорстку матірну руку, тісно затискає її у своїх рученнях і завмирає* (У. Самчук); *Його куці ноженята лопотять по втопаній стежці, перестрибують через маленьку річечку, в якій ловлять пічкуриців, черкотять по болоті, чвиркають брудною водою, дріпаються обстріпані штанята* (У. Самчук).

Назви одягу. Чисельно представленою тематичною групою в лексичних засобах змалювання дітей є назви одягу. Знову ж таки спостерігаємо загальну тенденцію вживати іменники на означення одягу в демінутивних формах: *хусточка, штанці, чобітки, картузик, рукавичка, штаненята, рукавчата: І княгиня з дитиною Не тією стала. Ніби на світ народилась – Гралась, веселилась ... І княжні своїй маленькій Сорочечки шила. І маленькі рукавчата Шовком вишивала* (Т. Шевченко); *Ковзався на ставку з іншими хлопцями, вгрівся й потім скинув кожушинку* (В. Королів-Старий); *На нього вдягли штанці, чобітки, камізельку, а поверх – ще й мамину свитину* (В. Королів-Старий); *Але чобітки, вбрані в глей, страшенно поважчали, ніжки боліли, а тривога наростала в серці* (В. Королів-Старий); *Він давно вже загубив свого картузика* (М. Коцюбинський); ... *зав'язалась рябенькою хусточкою* (М. Коцюбинський); *Ти б синку, сьогодні віддав Федорові рукавичку, – трохи згодом почала Катря* (Панас Мирний); *А тут на тобі: повісила Юрчикові штаненята й сорочечки стрімголов, так — щоби все в голові переверталось й йшло догори ногами* (М. Матіос).

Змалювання світу, що оточує дитину. Демінутивна лексика слугує засобом зображення світу, що оточує дитину, відображенням довкілля через призму дитячого сприйняття: *Їм обом жаль стало молодого деревця* (М. Коцюбинський); *Рано встало золоте сонечко. Рано, разом з сонцем, прокинулась і Харитя. Хутенько зварила куліш, нагодувала маму, сьорбнула й сама кілька ложок. Упоравшись, зняла серп з полиці, поклала в торбинку хліба та цибулі і зав'язалась рябенькою хусточкою польова повитиця полізла догори по стеблині жита і розтулила свої білі делікатні квіточки. Харитя мимохідь зривала дорогою квіточки та йшла все далі. Якось обернулась Харитя назад, щоб покласти нажату жміньку, глянула навкруги – і страх обхопив її* (М. Коцюбинський); *Добрідень вам, – удався він до Якіма. – Чи не продали б ви, чоловіче, тієї ялинки, що росте у вашім садочку? Повівав холодний вітрець. Батько та дві сестрички сидять за столом, мати подає вечерю. Всі такі весели, гомонять, радіють святечку Сніжок! Сніжок! Вранці виплило ясне сонечко на погідне небо оглянути, що зробила ніч з землею* (М. Коцюбинський); *Матір Божя лагідно і дещо смутно дивиться на Іванку ледь примруженими очима, і дитині здається, що її золота хустка тонко тремтить на плечах із золотою парчею, і що крихітний Ісусик на її руці дуже вже притискується до її грудей* (М. Матіос).

У зменшувально-пестливих формах уживаються прикметники: *Раптом та молоденька лелія виросла висока, висока, квітки на ній дивно розцвілися і спалахнули світлом сріблясто-рожевим* (Леся Українка); *Дивиться на ту дівчинку, а вона така гарнесенька: очиці ясні, кучері довгі, сріблясті, сама в білій прозорій шаті, на голівці малесенька золота коронка, ще й крильцята має Мар'яночка краща мені, як сестричка, – як на неї подивлюся, мов до сонечка всміхнуся* (Леся Українка); *На стареньких санях лежала вже ялинка. Василько почав лагодитись у дорогу. Він запряг коней, одяг кожушину і виїхав з двору. Та на їх і не лежало нічого – пустісінькі та голісінькі, як і та гола та дебела жердка, що висіла в кутку над полом* (Панас Мирний).

У творі Івана Франка спостерігаємо нанизування демінутивів, що належать до різних лексико-граматичних класів у межах одного речення: *Діти мимоволі замовкли, прислухаючися до легенького потріскування вогнища ... ось маленька жовтава мишка, приваблена теплом і лісовою тишею вибігла з нірки ... навіть піднесла до мордочки свої маленькі оксамитні лапки ... нарешті жваво поворухнувши вусиками, стрибнула в куц ліщини, схопила горішок, що висів на гілочці й миттю зникла зі своєю здобиччю в своїй нірці. Діти з німим подивом дивились на гарнюсіньке звірятко* (І. Франко).

Насиченість тексту зменшено-пестливими формами є найвиразнішою мовною ознакою оповідання М. Коцюбинського «Харитя». З одного боку, вони реалізують семантику реального зменшення, бо автор описує маленьку дівчинку, з іншого боку – слугують контрастом до тієї «дорослої» роботи, яку прагне виконати дитина, щоб допомогти хворій матері. Естетична функція зменшувально-пестливих назв полягає в тому, що вони надають оповіданню емоційної наснаженості, викликають замилювання героїнею твору й аж до його завершення створюють відповідне емоційне тло, за їх допомогою створено прості і водночас проникливі художні образи.

Змальовуючи деталі портрета дівчинки, автор у зменшувальних формах уживає назви частин тіла, використовуючи широкий арсенал демінутивних суфіксів: *головка, личенько, видочок, зубки*, від слова *рука* засвідчено в тексті три деривати – *ручки, рученята, рученьки*, напр.: *Любо було глянути на її дрібненькі, запечені на сонці рученята, що жваво бігали від одної роботи до другої, дуже заболів той пальчик, що втяла серпом, Вона складала ручки, хрестилась: Босі ноженята ступали по втоптаній стежці, великий серп не слухається в маленькій руці, колосся лоскоче спітніле личенько ...* (М. Коцюбинський).

Крім лексем на позначення портретних деталей, спостерігаємо уживання інших назв зі зменшувальними суфіксами, зокрема назв осіб (*матуся, матінка*), а також назв, що, номінуючи особу, уживаються з

переносним значенням: *Що з тобою, дитино? Не плач, перепілочко! Мати твоя, дасть бог, одужає, а жито ми вижнемо, не дамо вам згинути з голоду. Ну, не плач же, квіточко!* (М. Коцюбинський); власних імен: *Андрійко*; предметів: *водиця, яблучко, хрестик, торбинка, річечка, квіточка, спідничка, биндочка, мисчина, щіпка, жмінька*. Із суфіксами здрібнілості вжито прикметники, що виконують роль епітетів: *дрібненькі рученята, дрібненьких зубках, біленькій головці, рябенькою хусточкою*.

Отже, невелике за обсягом оповідання демонструє велику майстерність українського письменника, твір насичений художніми засобами, але вони легкі для сприйняття. Автор досить переконливо і тонко відтворює психічний стан дитини, підтримує відповідне емоційне тло і для дорослого читача.

Художні тексти дають підстави констатувати, що діти в людському сприйнятті завжди мають позитивну аксіологічну оцінку. Вони є засобом утілення категорії добра. Однією з провідних ідей у зображенні дитячої психіки є та, що дитина повністю не усвідомлює існування у світі зла, для неї він наповнений тільки добром. Наприклад, свою героїню М. Коцюбинський характеризує семантично містким епітетом *добрий*: *Ходімо зараз до матері, хай вона втішиться, що має таку добру дитину ... Мати цілувала та нестила свою добру дитину*. У свідомості маленької Хариті світ поставав також наповнений добром: *Вона вірила, що господь любить дітей і не дасть їх на поталу. Адже недурно тримає він у руці золоте яблучко з хрестиком: певне, він дасть те яблучко добрій, слухняній дитині; ... а Харитя щебетала: Він добрий, батько хрещений, він її послухає, зведе хліб; І не плачте! Адже ж Бог добрий, мамо! Бог pomoже вам одужати; Коли б той добрий Бог послав їм полегкість! Хіба я не казала вам, матінко, що добрий Бог дасть вам здоров'я і pomoже зібрати хліб?* (М. Коцюбинський).

Крім добра, поняття «діти» є виразником естетичної категорії прекрасного. Мабуть, найвиразніше з усіх письменників уявлення про естетичну категорію прекрасного, втілену в образі дитини, ствердив Т. Шевченко в усім відомих рядках: *У нашій раї на землі нічого кращого немає, як тая мати молодая з своїм дитяточком малим* (Т. Шевченко). Шевченкові твори засвідчують сприйняття дітей як людського щастя в абсолютному вимірі: *Вона вже матір'ю ходила, Уже пишалась і любила Своє дитя. І дав дожить Господь їй радості на світі. Узрїть його, поціловать Своє єдинеє дитя, І перший крик його почути ... Ох, діти! Діти! Діти! Велика божжа благодать!* (Т. Шевченко).

Лексеми на позначення дітей у художніх творах засвідчені у структурі порівнянь, що реалізують уявлення про красу: *Зацвіла в долині Червона калина, Ніби засміялась Дівчина-дитина* (Т. Шевченко); символізують гармонію людських стосунків: *З давнього-давня у гаї над ставом Удвох*

собі на хуторі жили, Як діточок двоє, Усюди обоє (Т. Шевченко); – *Цілує, вітає, І йдуть по долині, І йдучи співають, Як діточок двоє* (Т. Шевченко).

Діти є уособленням і мірилом такого поняття, як людське щастя, виразником ідеалу про гармонійне життя: *Любо, любо мені з ними, мов батькові багатому з дітками малими* (Т. Шевченко). Наведемо для прикладу фрагмент із твору Івана Франка, де зображено людину, повністю переповнену відчуттям щастя, запорукою якого стала родина і діти. Опис душевного стану героя посилює зображення фізичного та емоційного стану: *Дві пари чорних блискучих дитинячих очей, наполовину цікавих, наполовину зачудуваних, вдивляються в нього. Ті очі роз'яснюють і оживляють два дитячі личка, кругленькі, рум'яні, чудово хороші. Хвилю стоїть загальна мовчанка дитячі сердечка б'ються живо, прочуваючи, що тут робиться щось незвичайне. Мати одним закоханим поглядом обіймає батька й дітей. Слова завмерли в нього на устах, духу у грудях не стало, а коли в кінці отямився, коли вхопив обоє дітей в свої обійми, коли їх цілував і пестив, обливав слізьми* (І. Франко).

Діти асоціюються з такими поняттями, як щирість, невинність. Цю ідею посилюють епітети *чистий, ніжний, білий, невинний*: *Гріх би було тобі знущатися над невинною дитиною, котра тобі нич злого не зробила* (І. Франко); *Та чи дитям у тобі я був щасливий? Дух дитячий мій чи ж перших вдарів зла тут не зазнав на собі. Чи ж перші золоті надії не розвивались тут, мов квіти весняні ... Чи ж не лялись найперші сльози тут, найщирішіі, дитячі, під тиском вчасних і ще і недитячих мук. Хіба ж душа моя ще чиста, ніжна, біла .., уперве не щеміла під дотиком твердих, брудних і грубих рук* (І. Франко); *А онде в дверях стодоли стоїть його котятко, мицька його маленька – дитина його єдина. Біла, як туман після дощу над їхнім хутором. Та невинна, як цвіт яблуневий у травні* (М. Матіос). Порівняння з дітьми виражають щирість, позитивні риси, лагідну вдачу людини: *Був людяний, м'який і лагідний, як дитина* (І. Франко).

Отже, мовними засобами змалювання дітей у текстах художньої літератури є передусім лексика на позначення дітей, яка включає загальні найменування дітей, найменування за віковою ознакою, найменування за біологічною статтю, родинними зв'язками. У художніх текстах для номінації дітей активно побутують назви в переносному значенні.

Одним із найбільш вагомих засобів мови в зображенні дитини, вияву до неї ніжних почуттів є лексика зі зменшувально-пестливим значенням. Змальовуючи дітей, світ, що їх оточує, письменники використовують розмаїтий арсенал демінутивної лексики. У зменшувальних формах функціують власні імена дітей, які вживаються в контекстах, що відтворюють ситуацію монологічного чи діалогічного мовлення. У таких

випадках імена вжито у кличному відмінку у структурі речень зі звертаннями або ж вони вживаються в наративних контекстах. Демінутивна лексика слугує засобом зображення портретної характеристики дитини, речей, світу, що її оточує.

Естетична функція зменшувально-пестливих назв полягає в тому, що вони надають художнім текстам емоційної наснаженості, викликають замилювання героями творів, створюють відповідне емоційне тло. Діти асоціюються з такими поняттями, як щирість, невинність. Уживаючись у структурі порівнянь, лексеми на їх позначення слугують для вираження позитивної характеристики людини.

Художні тексти засвідчують, що діти в людському сприйнятті завжди мають позитивну аксіологічну оцінку. Вони є засобом утілення категорії добра, стають уособленням і мірилом такого поняття, як людське щастя, виразниками ідеалу про гармонійне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Велічанова О. В., Левун Н. В. Концепт *ditu* у фонді українських паремій. URL: <http://www.ukrsense.dp.ua/index.php/USENSE/article/view/71> (дата доступу: 17.08.2017).
2. Володарська М. В. Концепт «дитина» в національній картині світу. URL: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Literaturoznavchi_studii_2013_37_1/117_130.pdf (дата доступу: 17.08.2017).
3. Матвеев В. І. Зіставна характеристика лексико-семантичної групи найменування дітей за віком (на матеріалі російської, української та англійської мов) // *Мовознавство*. 1985. № 2. С. 60–64.
4. Гурова О. М. Семантика слів *дитя*, *дитина* як репрезентант класифікаційних характеристик віку дитини // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». 2016. № 74. С. 154–159.
5. Матвеев В. І. Іменники на позначення дитячого віку // *Культура слова*. 1984. Вип. 27. С. 48–53.
6. Калько В. Вербальна репрезентація концепту *ditu* в українських пареміях // *Мовознавчий вісник*: збірник наукових праць. Вип. 14–15. 2012. С. 271–279.
7. Ковальчук Н. П. Концепт дитини і дитинства у творчості Варвари Чередниченко // *Science and Education a New Dimension: Philology*, I(2), Issue: 11, Nov. 2013. С. 136–140. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/kovalchuk_n.p._the_concept_of_child_and_childhood_in_fiction_by_varvara_cherednychenko.pdf (дата доступу: 22.08.2017).
8. Семиряк В. Д. Номінація дитини в українській мові // *Вісник Запорізького державного університету*. Філологічні науки. 2002. № 3. URL: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2784.pdf> (дата доступу: 14.08.2017).
9. Тищенко Т. Східноподільський родильний обряд через призму слова // *Мовознавчі студії*. 2 : Фразеологізм і слово у тексті і словнику (за матеріалами

- Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського). Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 405–407.
10. Тищенко Т. М. Східноподільська обрядова фразеологія для дітей про дітей // Славянские народы и их культуры: традиция и современность: сб. научн. статей. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2013. С. 224–227.
 11. Тищенко Т. М. Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий описи: навч. посібник. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. 482 с.
 12. Толстая С. Из полесской обрядовой лексики: нашлось дитя // *Український діалектологічний збірник*: Книга 3. Пам'яті Тетяни Назарової. Київ: Довіра, 1997. С. 287–293.
 13. Федурко М. Кліпають із п'їтьми оченята. Етнолінгвістичний аспект морфологічних характеристик назв недорослості // *Українська мова та література*. 2001. № 2. С. 10–11.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. Т. 2 / за ред. О. Мельничука. Київ: Наук. думка, 1985. 572 с.

Стаття надійшла 08.09.2017 року

УДК 811.161.2'28

Леся Кисляк
(Івано-Франківськ, Україна)
e-mail: kyslyak.lesya73@gmail.com

НАДВІРНЯНИЦІНА НА КАРТАХ АТЛАСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено аналізу карт Атласу української мови (2 том) для виявлення перспектив картографування діалектної лексики сучасних говірок Надвірнянського району, які розташовані південніше Івано-Франківська. Зауважено, що в Атласі української мови подано інформацію лише із 7 говірок Надвірняниціни, що є недостатнім для визначення належності говірок до певного говору.

Проаналізовано лише карти фонетичного та морфологічного рівнів. Виявлено, що в репрезентації більшості явищ фонетичного та морфологічного рівнів досліджувані говірки не є однорідними, що може бути сигналом про їх належність до різних говорів. На території говірок Надвірняниціни проходять ізоглоси наддністрянських, гуцульських та покутсько-буковинських явищ. Спільні ж фонетичні та морфологічні риси в говірках Надвірняниціни засвідчують єдність досліджуваного ареалу з говорами карпатської групи.

Ключові слова: *говірки Надвірняниціни, гуцульські говірки, наддністрянські говірки, покутсько-буковинські говірки, Атлас української мови.*

Кисляк Л. Надвірняниціна на картах Атласу українського язика.

В статтє проанализированы карты Атласа украинского языка (2 том) с целью выявления перспектив картографирования диалектной лексики современных говоров